

Ристо ХРИСТОВ

ПОЛОЖБАТА НА РАБОТНИШТВОТО ВО ВАРДАРСКА МАКЕДОНИЈА ВО ПЕРИОДОТ НА ЕКОНОМСКАТА КРИЗА (1929—1934)

I

У В О Д

Во годините на економската криза (1929—1934) стопанството на Вардарска Македонија преживуваше сериозни потреси и тешкотии. Првите знаци на кризата се почувствуваа уште во 1926 година, а од 1929 година таа влезе во остра фаза. Цените на земјоделските производи нагло паднаа. Со отворањето „ножичките на цените“ индустриските производи за селанецот станаа недостапни. Бедата на селското население се зголеми, а хроничната глад беше тежок проблем кој постојано го притискаше селанството во пасивните краишта, во кои спаѓаше и Вардарска Македонија.

Опаѓањето на куповната моќ на селанските маси тешко ги погоди индустријата, занаетчиството и останатите гранки на градското стопанство. Пазарот за пласман на индустриските производи значително се стесни, за индустријата во Македонија дотолку повеќе што таа, поради конкуренцијата на индустриските производи од поразвиените подрачја на земјата и крајно ограничените можности за пласман на надворешниот пазар, беше целосно ориентирана на пласман на своите производи на домашниот пазар. Тоа ги принуди многу претпријатија да го ограничат производството, други да го прекинат производството на одредено време, а добар дел паднаа под стечај. Беа одјавени или тивко ликвидирани и голем број трговски и занаетчиски фирми.

Во својот извештај за 1931 година Инспекцијата на трудот во Скопје соопштува дека уште од 1927 година настапил застој во подигањето и ширењето на индустријата, констати-

рајќи наедно дека „би било погрешно да се рече дека заради тоа индустријата постојано се развива“.¹⁾ Но не само што спласнала активноста во подигањето нови претпријатија туку поголем број и од постојните наполно ја прекратиле работата. Во многу претпријатија настанил целосен застој, а уште поголем број ја прекинале дејноста на одредено време.²⁾ Освен тоа, многу претпријатија ја редуцирале својата дејност, а добар дел од нив ја намалиле работата поради парични тешкотии. Паричните заводи, и самите запаѓајќи во криза, ги замрзвале кредитите. Тоа ја парализирало дејноста на многу претпријатија, чија стопанска активност замрела. Својата активност ја намалиле претпријатијата речиси од сите стопански гранки: прехранбената, текстилната, металната индустрија итн. Голем број занаетчиски и трговски дуќани, исто така, ја редуцирале својата дејност.³⁾

Кризата не го поштеди и занаетчиството, кое и без тоа се наоѓаше во постојана депресија. Цените на занаетчиските производи во 1931 година, според некои показатели, паднале за 15—20%. Вредноста на инвестираниот капитал и на остварениот просечен промет исто така се намалила, додека заработувачката на вработените во занаетчиството се намалила за 15—20%.⁴⁾ Изнесувајќи ги причините за пропаѓањето на занаетчиството и за тешката положба на занаетчиите, еснафската управа на велешките занаетчи вели, меѓу другото, дека во пропаѓање биле скоро сите занаети и дека за намалување на занаетчиството најмногу придонела стопанската криза, која ја ослабнала куповната моќ на населението и ја намалила побарувачката на занаетчиските производи. Конкуренцијата на ефтините фабрички производи, исто така, во голема мерка го попречила развитокот на занаетчиството, а одржувањето на занаетите во сите краишта било резултат на големата штедливост од страна на занаетчиите, „спуштајќи го на тој начин стандардот на својот живот под минимумот“, и на неможноста да се најде работа на друга страна.⁵⁾

Кризата доведе до натамошно влошување на положбата на трудбеничките слоеви, посебно на работништвото. Последниците од кризата ги снесеа широките народни маси. Работодавачите настојуваа товарот на кризата целосно да го префрлат на грбот на трудбениците. Настапи влошување на економско-социјалната положба на трудбеничките маси. Експлоатацијата

¹⁾ Извештај Инспекција рада и парних котлова Краљевине Југославије о њиховом пословању у 1931 год., (во натамошниот текст: ИИР и годината на која се однесува извештајот), Београд 1933, 8—9.

²⁾ Исто, 8—9, 133.

³⁾ Исто, 133.

⁴⁾ Девети редовни годишни конгрес привредних комора и организација Краљевине Југославије, Београд 1931, 144.

на работниците се засили. Со заострувањето на економската криза настапуваше, всушност, сè поголемо влошување на работните и животните услови на работничката класа.

II

Влошување на работните услови на работништвото

Влошувањето на работните услови се изразуваше, пред сè, во продолжувањето на работното време и во мизерните хигиенско-технички услови за работа. Настојувал да се извлечат од кризата со спуштање на дневниците на работниците и со продолжување на работниот ден, работодавачите го продолжувале работното време до неразумни граници. Претпријатијата на прехранбената индустрија „сами си озакониле“ 12—13 часовно работно време.⁵⁾ Во Скопје, како и во сета Вардарска бановина, не можела да се најде ниту една пекарница каде што работниот ден изнесувал помалку од 14 часа, при што во многу случаи допираше до 18 часа.⁶⁾ Пропишаното работно време од десет часа за градежните работници насекаде се прекршувало. Во најголемиот број случаи работниот ден за градежните работници изнесувал дванаесет и пол часа, а не ретко и 13—14 часа.⁷⁾ Во претпријатијата од сезонски карактер уште помалку можело да стане збор за почитување на законските одредби за работното време, додека занаетчиството и натаму си остана гранка која влегуваше во редот на дејностите со најдолг работен ден. До влошување на положбата дошло исто така и во поглед на нокната работа и дневниот и неделниот одмор.

За продолжување на работното време, а особено за раширување на прекувремената работа, силно влијание имаше постојаното намалување на наемнините и ширењето на безработицата. Неможејќи со својата бедна заработувачка да го обезбедат опстанокот на своите семејства, работниците беа принудени сами да бараат прекувремена работа, што од своја страна имаше за резултат зголемување на невработеноста, бидејќи тоа го задржуваше навлегувањето и вклучувањето на нова работна сила во производството. Со прекувремениот труд на своите работници, кој во повеќето случаи бил изнуден па како таков неплатен, работодавачите настојувале да ги намалат производ-

⁵⁾ Архив на Скопје (во натамошниот текст: АС), фонд Занаетчиска еснафска управа на Срез велешки, документ несигниран.

⁶⁾ Даница Миљковиќ, Радни дан у старој Југославији, Београд 1952, 39.

⁷⁾ Вардар, Скопје, 26 декември 1934.

⁸⁾ Коста Ерсеновски, За заштиту граѓевинских радника. — Вардар, 14 август 1932, 4.

ните трошоци и цените на стоките и да го зголемат нивниот пласман, во кој за време на кризата дојде до општ застој. Под притисок на безработицата, пак, работниците малкум поминувале преку неплаќањето на прекувремената работа.⁹⁾

Во градежништвото претприемачите воделе сметка единствено за исполнување на преземените обврски, а тоа најчесто барало прекувремена работа како во работните така и во празничните денови, бидејќи градежните работи беа од сезонски карактер.¹⁰⁾ Меѓутоа, основна причина за долгиот работен ден во градежништвото беше силната конкуренција на работната сила од село, што особено постоеше во оваа дејност, во времето на градежните сезони. До зголемен прилив на работна сила во градежништвото доаѓаше поради тоа што во него можеа да најдат вработување голем број неквалификувани работници, какви што земјоделството, особено во периодот на кризата, исфрлаше во изобилство.

Пречекорувањето на законските одредби за работното време во Македонија било присутно насекаде и во сите дејности. Одредбите за работниот ден грубо се кршеле, а постапката против прекршителите била речиси невозможна. Во услови на голема невработеност, под закана и страв од отпуштање, работниците при истрагите се воздржувале да сведочат против своите работодавачи. Оние работници, пак, кои ја имале таа смелост да потврдат дека работодавачот неоправдано го продолжува работното време ги чекало неотповикливо отпуштање од работа.¹¹⁾ За да не ги загубат работните места а со тоа и заработувачката, работниците малкум поминувале преку незаконското продолжување на работниот ден.

Сите извештаи од овој период укажуваат на тоа дека дошло до влошување и на хигиенско-техничките услови за работа. Инспекцијата на трудот при секој преглед наидувала на мизерни работни услови и на една крајна незаинтересираност на сопствениците на претпријатијата и работилниците за преземање барем на најосновните мерки за подобрување на положбата. Наредбите за подигање на претпријатија и работилници според пропишаните мерки за хигиенско-техничката заштита се изигрувале. Проширувањето и подигањето на објектите станувало без одобрение. Сопствениците се жалеле дека поради кризата не се во состојба да преземат ништо за подобрување на хигиено-техничките услови, додека оние сопственици кои правеле извсни напори за спроведување на определени мерки во овој поглед ги преземале и изведувале непрописно, со ангажирање на нестручни лица и без потребните упатства.¹²⁾

⁹⁾ Радничке новине, Београд 1933, бр. 19, 2.

¹⁰⁾ Радничке новине, 1932, бр. 26, 4.

¹¹⁾ ИИР, 1931, 9.

¹²⁾ ИИР, 1928—1930, 110, 150.

Работните простории на секаде биле нечисти, влажни, неосветлени, без вентилација. Пекарниците се наоѓале во таква состојба што од социјално и хигиенско гледиште заслужувале наполно да бидат затворени.¹³⁾ Во текстилната индустрија работниците ја вдишувале прашина што се создавала со растресување на преѓата при ткаењето, поради што станувале лесни жртви на „работничката болест“ — туберкулозата.¹⁴⁾ Нечистотија владеела не само во работните простории туку и кај машините. Сопствениците не придавале никакво значење на исправноста и солидноста на машинските постројки, кои во повеќето случаи биле поверени на ракување и одржување на нестручни лица. Ништо не се поправало туку сè се искористувало до крајност.¹⁵⁾

Работните услови при изградбата на железничките линии и патиштата, исто така, се влошиле. Во претставката поднесена на 31 јануари 1933 година до Банската управа на Вардарска бановина, една комисија, чија задача била да ги испита условите во кои работеле и живееле вработените на железничката линија Велес — Прилеп, наведува една цела низа недостатоци и прекршоци како во поглед на работното време — одморот, исхраната, исплатата на заработувачката и осигурувањето така и во поглед на хигиенско-техничката заштита. Работодавецот и неговите претприемачи ги изигрувале законските одредби. Наредбите на инспекцијата на трудот за подобрување на работните услови не се спроведувале, а освен што живееле во нехигиенски услови, работниците немале ниту основна техничка заштита.¹⁶⁾

Влошувањето на техничките услови за работа довело до нагло зголемување на бројот на несреќите. Смртните случаи на работните места биле вообичаена појава. Експлозиите во каменоломите, каде што се минирало неорганизирано и во секое време, често биле придружени со несреќи и смртни случаи. Во градежништвото, пак, кое по бројот на несреќите, патем речено, воопшто не заостанувало зад каменоломите, најголем дел од несреќите се случувале на високоградбите, додека во металната и машинската индустрија најчеста причина за несреќите биле незаштитените машини и машински делови.¹⁷⁾ Што е уште полошо, работодавачите не сакале ниту да чујат за какви било издатоци во врска со подобрувањето на хигиенско-техничките услови, додека работниците, под притисок на невработеноста, не можеле да поставуваат никакви барања во поглед на условите за работа.

¹³⁾ ИИР, 1932, 161—167.

¹⁴⁾ ИИР, 1931, 126.

¹⁵⁾ ИИР, 1933—1934, 110—111, 342.

¹⁶⁾ Извештај Београдске радничке коморе за год. 1932—1936 (во натамошниот текст: ИБРК и годините на кои се однесува извештајот), Београд 1938, 100—104.

¹⁷⁾ ИИР, 1928—1930, 111.

III

Влошување на економската положба на работништвото во Вардарска Македонија во годините на економската криза

Во периодот на економската криза положбата на работништвото во Вардарска Македонија, како и во сето кралство Југославија, вонредно многу се влошува. Заработувачката на работништвото во Македонија, споредена со просечната заработувачка за сета држава и инаку значително пониска, почнувајќи од 1930 година постојано паѓаше. Според пресметувањата на Окружниот уред за осигурување на работниците во Скопје, просечната заработувачка на работништвото на подрачјето на овој уред, во кој влегуваше цела Вардарска Македонија, се движела од 1930—1934 година како што следува:¹⁸⁾

1930 — 23,96	1933 — 19,54
1931 — 21,68	1934 — 18,70
1932 — 19,90	

Повикувањето на просечната заработувачка, меѓутоа, макар што таа се однесувала и на едно потесно подрачје, има смисла само во случај кога растојанието помеѓу најниската и највисоката наемнина не е така големо. Во спротивност просекот се претвора во бесмислица. А колкави беа границите во кои се движеше заработувачката на одделните категории работници? Тие беа навистина големи. Ова го потврдуваат и надничните оддели во кои, според височината на својата дневна заработувачка, беа групирани осигурените работници. Законот за осигурување на работниците познаваше дванаесет такви оддели, во кои дневната заработувачка се движеше од осум до преку 40 динари.¹⁹⁾ Најголемиот дел од осигурените работници во Македонија припаѓаа токму кон ниските наднини оддели што значи обезбедуваа ниска наемнина. Така, бројот на осигурените во јуни 1932 година со просечна заработувачка до осум динари изнесувал 4.492 лица што од вкупниот број осигурени (22.823) зафаќа 19,68%.²⁰⁾ Со други зборови, една петина од осигурените обезбедувале само 40% од просечната заработувачка која таа година (1932) изнесувала 19,90 динари. Затоа едно објективно разгледување на материјалната положба на работништвото не може да води сметка само за просечната заработувачка, туку

¹⁸⁾ Растко С. Пуриќ, Радништво и сиротиња Јужне Србије. — Социјални архив, Београд 1936, бр. 8—9, I/126.

¹⁹⁾ Види: Радничко законодавство, књ. II, Београд 1930, Чл. 21, стр. 25—26.

²⁰⁾ Растко С. Пуриќ, цит. прилог, I/255.

и за заработувачката на оној не мал број работници чија наемнина била далеку под просечната.

До паѓање на наемнината дошло во сите гранки на дејноста. Една споредба на заработувачката на работниците од различните дејности покажува дека најмногу паднала наемнината на монополското работништво, чијашто заработувачка во однос на останатите категории работници била истовремено најмизерна. Наемнината на најголемиот дел од монополските работници во Скопје во мај 1934 година се движела од 10—20 динари, за разлика од порано кога допирала и до 30 динари. Околу 50% од вработените во монополот во Прилеп не заработувале повеќе од 10—12 динари, колку што изнесувала наемнината и на вработените во тутунската станица во Куманово. Заработувачката, пак, на монополските работници во Струмица била уште пониска — најчесто се движела од 8—10, а се спуштала и до пет динари.²¹⁾

Наемнината на градежните работници во Скопје веќе во 1930 година паднала за околу 45%, што е над просечното паѓање на заработувачката таа година, пресметано на 40%.²²⁾ Брзото намалување на заработувачката во градежништвото било предизвикано и од зголемениот притисок на бројната неквалификувана работна сила што го создавале особено во време на градежните сезони, придојдените работници од селата Претприемачите нуделе сè пониска наемнина од работен час. Просечната заработувачка на градежните работници во текот на 1932 година изнесувала 17,50 динари, во 1933 — шеснаесет, а во 1934 година се спуштила дури на 12 динари.²³⁾

Месечната заработувачка на пекарските работници во текот на 1932 година не поминала над 300 динари, што за 25 работни денови изнесува само 12 динари дневно. Ваквата заработувачка не била достаточна за подмирување ниту на најосновните потреби.²⁴⁾ Во резолуцијата од зборот одржан на 28 септември 1934 година угостителските работници констатираат дека со заработувачката од 150—450 динари месечно се принудени да живеат од милостина, наедно барајќи да се донесе закон за минимални надници, кој би ги опфатил и хотелско-угостителските работници.²⁵⁾ „Заработувачката на работништвото во Вардарска бановина — констатирано е во извештајот на Инспекцијата на трудот во Скопје — без претерување може

²¹⁾ Раско Пуриќ, Наличја — социјални проблеми Јужне Србије, Скопје 1934, 11.

²²⁾ ИБРК, 1932—1936, 29.

²³⁾ Растко Пуриќ, Наличја..., 10.

²⁴⁾ Радничке новине, 1932, бр. 35, 3.

²⁵⁾ Архив Југославије фонд Министарства трговине и индустрије, 1934, фонд 65, кутија 183, фасц. 557 (во натамошниот текст: АЈ, МТИ, и бројки).

да се рече дека во текот на 1932 година е сведена на минимум“.²⁶⁾

Настојувајќи да ги надминат тешкотиите што ги наметнала кризата и да ја зголемат својата конкурентска способност, работодавачите прибегнале кон намалување на наемните на работниците. Настапила општа редукција на примањата, особено во оние претпријатија кои го намалиле обемот на својата активност. Во 1931 година за 10% биле редуцирани примањата на вработените во трговијата, електричните централи, пиварниците и низа прехранбени претпријатија, за 20% во печатниците, дрвната индустрија и текстилните претпријатија, а во низа гранки на производството номиналната наемнина паднала и за 40%.²⁷⁾ Поголем број општини, исто така, пристапиле кон редукција на своите расходи и на вработените и нивните примања.²⁸⁾

Ширењето на невработеноста во годините на кризата, исто така, имаше за последица постојано соборување на номиналната заработувачка. Под притисок на постојаниот растеж на невработените, работниците беа принудени да ги прифаќаат ниските наемнини. Освен тоа, за намалување на заработувачката влијаеше и зголемениот притисок на неквалификуваната работна рака што придоаѓаше од земјоделството, кое уште повеќе го зафати стопанската криза и во кое остро се чувствуваа аграрната пренаселеност, т.е. недостаток на обработлив фонд. Нудејќи ја својата работна сила за баснословно ниска награда, „индустријализираните селани“ зафаќаа постепено сè поголем дел од работните места. За да ги намалат издатоците за работната сила и да ја одржат профитната стапка на определено ниво, работодавачите ги заменуваа квалификуваните работници со неквалификувани, дојдени од селата, едновременно намалувајќи ја заработувачката и на постојното квалификувано работништво.

Вработувањето на се поголем број жени и деца, кои како и неквалификуваните беа послабо платени, исто така имаше одраз врз општото паѓање на заработувачката на работништвото во овие години. Кризата доведе, всушност, до зголемена експлоатација на женскиот и детскиот труд. Жените и децата сè помасовно беа вклучувани во производството. Некои индустриски гранки вработувале речиси исклучиво жени и деца. Занаемството целосно почиваше на детскиот труд. Сите работи во занаемството ги извршуваа децата, вработени како чираци. Посебните права на жените и децата не беа почитувани. Тие во сè беа изедначувани со возрасните работници, само не во заработувачката. Зааботувачката на жените беше мизерна, а на децата ништожна.

²⁶⁾ ИИР, 1932, 168.

²⁷⁾ ИИР, 1931, 133.

²⁸⁾ АС, ф. Градско поглаварство, 1932, дел. бр. 2.561.

Паѓањето на цените на некои животни потреби во годините на кризата никако не значеше подобрување на економско-социјалната положба на трудбеничките маси, посебно на работништвото, туку напротив, поради крајно мизерната заработувачка, во многу случаи уште и нецелосно исплатувана, дојде до влошување на положбата, бидејќи во исто време паѓаше и заработувачката, и тоа многу побргу од паѓањето на цените. Всушност, нагло и значително паднаа цените на земјоделските производи, додека цените на индустриските стоки паднаа во помала мерка. Освен тоа, паѓањето на цените на мало на индустриските стоки во многу го попречувале трговците, многубројните прекупувачи, најразличните посредници и шпекулантите. Сите тие настојувале да остварат печалба преку продажните цени.²⁹⁾

Според критериумот на инспекцијата на трудот за односот на заработувачката и височината на животните трошоци, во наведените години месечната заработувачка на еден работник можела да го обезбеди опстанокот на следниов број членови на семејството.³⁰⁾

1930 — 3,45	1933 — 3,47
1931 — 3,46	1934 — 1,77
1932 — 3,47	

Ако критериумот на инспекцијата на трудот би бил и прифатен, а тој бездруго не би можел да биде прифатен, бидејќи при пресметувањето на височината на животните трошоци ги зема предвид само ограничениот број најнеопходни животни намирници, а ги запоставуваа издатоците за низа основни потреби, како на пример за облеката, одржувањето на хигиената, затоплувањето, осветлувањето и сл., тогаш е очигледно дека многучлените работнички семејства во Македонија морале со судни маки да ја обезбедуваат својата гола егзинстенција особено од 1934 година натаму, кога доаѓа до драстично паѓање на куповната сила на работништвото, како резултат на тоа што заработувачката продолжи да паѓа а цените одново почнаа да растат.

Ниските надници и високите животни трошоци ги лишуваа работничките семејства од најнеопходните потреби. Мизерната заработувачка не можеше да им обезбеди на работниците и на нивните семејства ниту минимум за опстанок. Работништвото во Вардарска Македонија се наоѓаше во многу скудна материјална состојба. Работничките семејства беа изложени на хронична глад, а бројот на оние кои остануваа буквално без средства за физички опстанок постојано се зголемуваше. Здрав-

²⁹⁾ АС, ф. Градско поглаварство, 1932, дел. бр. 71.159.

³⁰⁾ Според годишните извештаи на инспекцијата на трудот.

ствено тоа ги разоруваше и руинираше наордните маси. Економско-социјалната положба на работништвото во Македонија беше крајно тешка и тоа тонеше во беда и немаштија.³¹⁾

Освен тоа, и инаку крајно тешката положба на работништвото беше влошувана и поради постојаното ширење на невработеноста, која во годините на кризата доби остри размери. Бројот на оние кои барале работа кај берзите на трудот во Скопје и Битола постојано се зголемувал. Од 1930—1934 година бројот на пријавените за работа кај споменативе берзи растел како што следува:³²⁾

1930 — 3.863

1933 — 18.518

1931 — 4.833

1934 — 20.901

1932 — 10.804

Со оглед на малубројноста на работништвото во Македонија, веќе наведените показатели зборуваат за една остра невработеност, иако може со сигурност да се тврди дека бројот на невработените во означените години сигурно е значително поголем, бидејќи од определени причини сите невработени не биле евидентирани кај јавните берзи на трудот.

Запаѓајќи во криза, индустријата и останатите гранки на градското стопанство станувале сè помалку способни да ја апсорбираат расположливата работна сила. Заради намалување на активността, во 1931 година без работа останале 1.076 работници. Најмногу работници отпуштила текстилната индустрија, а потоа претпријатијата на дрвната индустрија, фабриките за бонбони, трговските дуќани, занаетчиските работилници и сл. Текстилните претпријатија во добар дел од годината мирувале. Во криза западнала сета прехранбена индустрија. Поголемиот дел од работниците од оваа гранка во текот на годината биле само повремено вработени и тоа не повеќе од шест месеци во текот на целата година. Во дрвната индустрија во текот на 1931 година биле отпуштени од работа речиси сите работници.³³⁾ До застој дошло и во сите гранки на занаетчиството. Во Велес, Прилеп, Битола и Охрид масовна невработеност настапила особено меѓу кројачките работници, чевларите, столарите, печатарските и металските работници. Еднаква или потешка била полож-

³¹⁾ „Заради вака слабата положба работништвото во Вардарска бановина ги исцрпе сите свои резерви, остана необлечено, неспремено за зима и во беда. Работништвото е исцрпено од долготрајното стагнирање на работите и е упатено на помош што ја очекува од сите страни, што е најдобар доказ дека се наоѓа во многу скудна материјална состојба. Просечно беа 9.500 невработени при крајот на 1934 година на територијата на Вардарска бановина. Работништвото во Јужна Србија (читај: Вардарска Македонија — Р. Х.) со 75% претставува сиромаштија без било какви средства“. (ИИР, 1933—1934, 213—214).

³²⁾ Растко Пуриќ, Работнички Југ, Скопје 1937, 81.

³³⁾ ИИР, 1931, 15, 133.

бата и во низа други градови, како Дебар, Кичево, Гостивар, Струга, Штип, Тетово, Куманово и сл.³⁴⁾

По привршувањето на работите околу средувањето на тутунот поголемиот дел од монополските работници редовно биле отпуштани од работа. Според извештајот на шефот на јавната берза на трудот во Битола, во март 1933 година од монополот во овој град биле отпуштени од работа 250 монополски работници од вкупно 280, а од тутунската станица во Прилеп во јуни истата година без работа останале 400 од вкупно 700 работници.³⁵⁾ Зимата 1932 година бројот на отпуштените монополски работници достигнал околу 6.000.³⁶⁾ Судбината на монополските работници ја делеле и градежните работници, рударите и вработените во изградба на железничките линии и патиштата. Градежните претпријатија преку зимата наполно ја прекратувале работата, кога биле отпуштани околу 4.000 градежни работници, колку што приближно имало во Македонија.³⁷⁾ Во текот на зимските месеци значително се намалува и обемот на работите во рудниците. Зимата 1931 година биле отпуштени од работа 1.000 рударски работници.³⁸⁾ Исто толку рударски работници биле отпуштени зимата 1932 година само на подрачјето на Скопје,³⁹⁾ додека зимата 1933/34 година на подрачјето на Вардарска бановина без работа останале околу 4.500—5.000 рударски работници.⁴⁰⁾ Со прекратување на работите на железничката линија Велес—Прилеп зимата 1931 година наеднаш биле отпуштени од работа околу 1.500 работници.⁴¹⁾

Непосредно со ширењето на безработицата се влошувала положбата на невработените и се зголемува бројот на сиромашните. По градовите во Македонија, особено во поголемите, се натрупала бројна сиромаштија. Според податоците на банската управа, во Вардарска бановина во редот на најбедниот слој влегувале 52.502 лица, што претставувало 23% од сета сиромаштија во Југославија.⁴²⁾ Во Скопје, пак, кон крајната сиромаштија припаѓале 2.200 семејства или околу 9.000 жители, што зафаќа 13% од сето негово население,⁴³⁾ додека една анкетата утврдила дека во 1931 година од тогашните приближно 70.000 жители на Скопје, преку 20.000 буквално гладувале, наедно наспомнувајќи дека во останатите градови, за разлика од Скопје каде што можностите да се дојде до заработувачка биле

³⁴⁾ Радничке новине, 1932, бр. 16, 3.

³⁵⁾ Види: Социјални архив, 1935, бр. 1—2, I/19.

³⁶⁾ Вардар, 8 ноември 1934, 1.

³⁷⁾ Исто таму.

³⁸⁾ Опсег радничке незапослености у Југославији, Београд 1932, 24.

³⁹⁾ Радничке новине, 8 април 1933, 1.

⁴⁰⁾ Вардар, 22 мај 1934.

⁴¹⁾ Вардар, 7 декември 1934.

⁴²⁾ Вардар, 7 јули 1934, 2.

⁴³⁾ Социјални архив, 1936, бр. 8—9, I/152—153.

сразмерно секогаш поголеми од било во кое друго место, положбата била уште потешка.⁴⁴⁾

За подобрување на тешката материјална положба на работништвото режимот не направил ништо. Берзите на трудот успеаја да вработат сосем мал дел од оние кои се обраќаа за работа. Очекувањата од јавните работи, преку кои исто така се настојуваше да се ублажи безработицата, не се исполнија. Од ред причини тие се сведоа на изведување помали комунални работи, додека од покрупните планирани зафати повеќето никогаш не беа започнати. Средствата што на име помош за невработените беа доделувани од страна на државата, Министерството за социјална политика и банската и општинските управи беа безначајни и наполно недостаточни за да се даде вистинска материјална помош. Наместо да ги штити економските интереси на трдбениците, активноста на Повереништвото на работничката комора во Скопје, кое го држеа социјал-демократите, се сведувахе на апели до режимот и работодавачите за потребата од преземање мерки за подобрување на неспособната положба на работништвото. Егзистенцијата на еден добар дел од градското население беше загрозувана. Стапката на заболувањата беше голема, а туберкулозата меѓу работниците во градските населби учествуваше со висок процент во смртноста. Културно-просветното рамниште на работништвото исто така беше ниско.

⁴⁴⁾ Здравко М. Петровиќ, Индустрија и рударство Јужне Србије (Вардарске бановине), Београд 1940, 17.